

УДК 72.01:725.94:7.012.23(477.53)

DOI <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2026.39.17>

ВІД ЗНЕОСОБЛЕННЯ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ: КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ДИЗАЙНУ ПУБЛІЧНОГО САКРАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА (НА ПРИКЛАДІ МЕМОРІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ С. КЕЛЕБЕРДА ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Белявська Оксана Юріївна

кандидат архітектури, доцент,

доцент кафедри будівництва, архітектури та дизайну,

Національний університет «Одеська політехніка», Одеса, Україна,

e-mail: bieliavska.o.y@op.edu.ua, orcid: 0000-0003-2504-2103

***Анотація.** У статті досліджено культурно-ціннісну трансформацію публічного сакрального середовища села Келеберда Полтавської області від стану знеособленості до усвідомленої націоналізації як форми художньої самоідентифікації нації. Об'єктом дослідження є меморіальний комплекс «Козацький форпост на Дніпрі», предметом – архітектурно-дизайнерські засоби та механізми їх взаємодії у формуванні національного образу простору.*

***Мета** дослідження полягає у виявленні та аналізі архітектурно-дизайнерських засобів і механізмів їх взаємодії під час культурно-ціннісного перетворення сільського сакрального середовища з індивідуального на націоналізоване, що транслює відновлену самоідентичність нації.*

***Методологія.** У дослідженні застосовано комплексний підхід, що визначає дослідницьку стратегію. Метод історико-генетичного аналізу дав змогу виявити етапи деструкції середовища; натурне архітектурне обстеження забезпечило аналіз об'ємно-планувальної структури та її зв'язку з ландшафтом. За допомогою семіотичного аналізу виявлено й інтерпретовано знакову структуру простору, а контекстуальне моделювання уможливило визначення системи взаємодії антропогенних і природних складників комплексу.*

***Результати.** Аналітичний підсумок розкриває етапи та зміст культурно-ціннісної трансформації сакрального середовища Келеберди. Визначено, що три-валій період імперської уніфікації та радянська деструкція спричинили десакралізацію та візуальне знеособлення простору. Проаналізовано перехід до радянської мілітарної меморіалізації подій Другої світової війни із застосуванням пластичного мінімалізму. Зафіксовано початок ресакралізації через відновлення архітектурної і духовної доміант Преображенської церкви, що є модерною інтерпретацією традицій українського зодчества. Виявлено механізм трансформації воєнної пам'яті: перетворення знеособленого радянського пам'ятника на символічний хрест змістило акцент з ідеологічної незламності на християнську жертвовність співвітчизників. Насичення середовища маркерами ідентичності віддзеркалено в антропоморфних та символічних образах скульптурної групи пам'ятника Тарасу Бульбі. Новітній етап розвитку означений встановленням воєнного горельєфа на честь*

сучасних захисників України. Визначено роль ландшафтної інтеграції у формуванні цілісного образу «Козацького форпосту на Дніпрі».

Наукова новизна. Дослідження зосереджено на локальному географічному осередку – селі Келеберді на Полтавщині, де вже створене й продовжує розвиватися публічне сакральне середовище, зорієнтоване на відтворення національних культурних цінностей та формування спадковості з новітніми практиками мілітарної комеморації. Вперше проаналізовано архітектурно-дизайнерські засоби у синергії з ландшафтом як інструменти збереження ідентичності та її доповнення через взаємодію із сучасним соціокультурним контекстом.

Практична значущість. Досвід Келеберди є репрезентативною моделлю для регенерації знеособлених або депресивних ландшафтів історичних малих населених місць України. Реалізована система архітектурно-дизайнерських засобів і принципів семантичного наповнення середовища може бути застосована у проектуванні меморіальних комплексів з виразною ідентичністю. Окреме значення має висвітлення успішного досвіду меценатської ініціативи О. Мороза як інструмента реалізації культурних проєктів на рівні локальних громад. Застосування цієї візуально-інформативної моделі з варіативним семантичним наповненням на індіферентних територіях сприятиме формуванню культурно-ціннісних кластерів у регіонах України.

Ключові слова: Келеберда, публічне сакральне середовище, меморіальний комплекс, національна ідентичність, архітектурно-дизайнерські засоби, ресакралізація, мілітарна комеморація, культурно-ціннісна трансформація, ландшафтна інтеграція, меценатство, семантично-символічний синтез, козацький символізм, візуально-інформативна модель.

ВСТУП

Упродовж століть архітектурне середовище України перебувало під соціокультурним російським тиском, що спричинив трансформацію містобудівних образів українських міст і сіл – аж до деструкції системи візуальних маркерів і втрати частки національної ідентичності поселень. Процес заміни українських автентичних символів на російські імперські, а у ХХ столітті – радянські, відбувався на макро- та мікрорівнях містобудівних сакральних просторів. Уніфікація архітектурних форм храмів зумовила домінування імперського синодального стилю з витісненням українського дизайну із середовища, яке через штучно створювану одноманітність поступово набуло ознак знеособлення.

Фізичне нищення церков у ХХ столітті призвело до появи візуальних лакун у просторовій структурі, панорамах і силуетах історичних поселень. Якщо у містах ці семантичні порожнечі фрагментарно заповнювалися новими спорудами – симулякрами сакрального, то в селах храмові локації нерідко залишалися пустками.

Одним з ключових завдань незалежної України стало відновлення сакральних осередків як знаків національно орієнтованого середовища. Сьогодні недостатньо просто відтворити втрачений храм ХІХ століття, тиражуючи синодальні зразки лише для вірян. Локальні спільноти артикують запит на відкритість,

культурну атракцію та символічну репрезентацію. Тому формування публічного сакрального простору із системою ідентифікаційних елементів, що віддзеркалюють українські історико-культурні цінності, постає інструментом повернення до національної спадщини та відновлення спадковості візуальних символів.

Репрезентативним прикладом трансформації індіферентного середовища у малому населеному місці є меморіальний комплекс «Козацький форпост на Дніпрі» у селі Келеберда Горішньоплавнівської громади Кременчуцького району Полтавської області. Дослідження здійснювалося у межах підготовки Полтавським краєзнавчим музеєм імені Василя Кричевського Зводу пам'яток історії та культури України на Полтавщині.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемі формування українського антропогенного простору з національним візуально-символічним характером у контексті збереження історико-архітектурної культурної спадщини та створення сталих осередків ідентичності присвячено низку праць вітчизняних науковців. У їхніх дослідженнях простежується еволюція публічного середовища як носія пам'яті, що формується шляхом застосування різнопланових засобів середовищного дизайну.

Важливою передумовою для позиціонування публічного сакрального простору

Келеберди є осмислення поняття сакрального. В. Шелюто, аналізуючи цю проблему, звертає увагу на зв'язок сакрального із загальною системою цінностей культури, котрі не обов'язково є суто релігійними [20]. У контексті трансформації десакралізованого і знеособленого середовища села ключовим завданням постає повернення до публічного простору ціннісних орієнтирів, матеріалізованих в архітектурних і мистецьких формах.

Питання символізму в архітектурі досліджене у праці К. Харченко, Т. Гребінник, Д. Капленко. Авторки підкреслюють, що архітектурні форми несуть відбиток ідей та емоцій, будучи носіями культурних смислів і ціннісних орієнтирів, символізм яких важливіший за суто конструктивні рішення. Застосування спектру символічних візуальних знаків дає змогу формувати середовище з конкретним змістовим сприйняттям [18].

Концепція синтезу мистецтв у сучасному дизайні представлена у розвідці Н. Бжезовської, де наголошується на важливості національних архітектурно-художніх засобів для формування світогляду суспільства через предметно-просторове середовище [4]. Однією із сучасних тенденцій розвитку дизайну визначено індивідуалізацію архітектурних ансамблів, репрезентацією якої є меморіальний комплекс у Келеберді.

Питання індивідуалізації сучасного антропогенного середовища та збагачення його образно-сислової структури засобами візуально-пластичної мови дизайну розглядає А. Сліпич [14]. У цьому контексті практика наповнення публічного простору артоб'єктами та визначення їхньої атрактивної ролі підсилює його унікальність, формуючи морфологічні та семантичні зв'язки між спільнотою і середовищем, про що говорить В. Праслова [12].

Важливим для дослідження є аспект інтерактивності середовища, висвітлений у роботі Т. Рищенко, О. Смірної, М. Вотінова та ін. Автори акцентують на тому, що об'єкти дизайну мають взаємодіяти з користувачем через естетико-інформаційні стимули, транслюючи історичні та культурні образи [13]. Пам'ятник Тарасу Бульбі у Келеберді виступає потужним естетичним стимулом у композиції, де архітектурна форма та організація простору безпосередньо впливають на психоемоційне сприйняття відвідувачів.

Актуальність регіоналізму та рис національної ідентичності у нових сакральних об'єктах на прикладі проектування духовно-культурних центрів у Полтаві висвітлені у праці В. Шулика, О. Савченка, О. Бородич [21]. Це дає змогу оцінити

локальний контекст досліджуваного середовища Келеберди, де сакральну доміную становить православний храм.

Питання мілітарної меморалізації як складової частини сакралізації середовища, що сприяє образній націоналізації публічного простору, розглядає А. Гончаренко. З-поміж традиційних форм і видів меморіалів авторка виділяє «меморіальні простори», де зосереджені матеріальні та нематеріальні елементи пам'яті, що спонукають глядача до спогадів і розмислів про трагічні події [5].

Ландшафтно-екологічні засади гуманізації середовища розглядають К. Харченко і А. Краснюк, наголошуючи на важливості збереження природної складової частини для формування стійкої архітектурної ідентичності [19]. Келебердянський комплекс характеризується мінімальним антропогенним втручанням та інтеграцією геологічних особливостей місцевості у змістовно наповнений простір.

Таким чином, аналіз підходів до формування національно орієнтованого простору у науковому дискурсі підтверджує актуальність утвердження ідентичності засобами дизайну. У цьому контексті публічний сакральний простір як носій культурної пам'яті постає інтегрованою моделлю історико-культурних, духовних та комеморативних практик. Попри переважно урбаністичний фокус досліджень, їхні висновки релевантні для аналізу трансформації сільського середовища в контексті локальних ініціатив, зокрема комплексу «Козацький форпост на Дніпрі» у Келеберді. Досвід побудови візуально-семантичної структури засобами символічної пластичної мови може бути масштабований на інші села та малі міста України.

МЕТА

Дослідження зосереджено на проблемі втрати візуально-семантичної та символічної ідентичності Келеберди, спричиненої тиском російської імперської та радянської уніфікації, що призвела до знеособлення та індивідуальності антропогенного простору. Унаслідок цих процесів у ХХ ст. були зруйновані містобудівні сакральні доміную, які формували історико-культурний, духовний та символічний зміст келебердянського середовища.

Очікуваним результатом є визначення архітектурно-дизайнерських рішень, здатних відновити спадковість візуальних символів та сформувати систему національно орієнтованих ідентифікаційних елементів у створюваному сакральному осередку села Келеберди. Заплановано отримати висновок щодо розвитку комплексу «Козацький форпост на

Дніпрі» в аспекті інтеграції мілітарних комеморативних практик. Результати наукової праці можуть стати методологічною основою для подальших досліджень у сфері середовищного дизайну, сакральної архітектури та локальної ідентичності малих населених пунктів України.

Для досягнення мети дослідження передбачено такі аналітичні дії:

- проаналізувати історичні трансформації сакрального простору Келеберди як наслідок витіснення ідентичності імперською та радянською уніфікацією;

- дослідити концептуальні засади формування сучасного меморіального комплексу «Козацький форпост на Дніпрі»;

- розкрити візуально-семантичне та символічне наповнення компонентів меморіального комплексу (архітектура, скульптура, ландшафт);

- оцінити вплив новітніх мілітарних комеморативних практик, реалізованих у межах локальної ініціативи, на цілісність візуально-семантично-символічного контексту меморіального комплексу;

- узагальнити результати та сформулювати висновки щодо потенціалу архітектурно-дизайнерських засобів у трансформації простору з індивідуального на національно орієнтований.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Історико-архітектурні основи. Село Келеберда Горішньоплавницької міської територіальної громади Кременчуцького району Полтавської області, розташоване на відрозі лівого берега Дніпра, з початку XVII століття формувалося як укріплена цитадель на мису та городище [11, с. 334–336]. Містобудівна структура підпорядковувалася рельєфу – віялове трасування вулиць розходилося від берегового виступу, де на початку XVIII століття височіли два дерев'яні храми (Різдва Пресвятої Богородиці та Преображення Господнього), утворюючи мілітарно-сакральний простір. Разом з іншими чотирма церквами [10, с. 272–273] у формах українського народного зодчества вони утворювали виразний силует і містобудівну панораму Келеберди із системою домінант, що сприймалися з води і суходолу, слугували візуальними орієнтирами для дніпровського судноплавства.

Імперська уніфікація. Упродовж першої половини XIX століття відбулася трансформація морфології та семантики середовища під впливом Російської імперії. Внаслідок запровадження уніфікованого синодального стилю келебердянські церкви були перебудовані, втративши питомо українські форми

і набувши ознак класицизму та рис московського дерев'яного зодчества (заміна багатозрубних бань на напівсферичні куполи, прибудова дзвіниць, специфічний декор). Під кінець століття занепала й козацька фортеця. Таким чином, унікальний регіональний оборонний осередок перетворився на типізовану провінційну забудову з нівельованими національними візуальними ідентифікаторами.

Деструкція і знеособлення. Антирелігійна кампанія 1930-х рр. призвела до фізичного нищення храмів Келеберди, а у 1943 р. процес завершився руйнуванням Преображенської церкви на мисі над Дніпром. Зникнення історичних сакральних і військових осередків спричинило візуально-семантичну та символічну деструкцію ландшафту. На тривалий час містобудівне середовище перейшло у стан індивідуальної в культурно-ціннісному сенсі території.

Мілітарна меморіалізація. Першим кроком до повернення сакральної значущості мису стало встановлення у 1985 р. на скелі меморіальної дошки на місці воєнної переправи через Дніпро у 1943 р. Комеморація продовжилася у 1989 р. спорудженням на верхній терасі пам'ятного знаку воїнам Червоної армії, які брали участь у переправі (архітектор Л. Волошина) [9]. Його художній образ втілював канони мінімалізму: абстрактна, лаконічна форма тригранної стели-обеліска символізувала багнет або незламність. Пам'ятник унікав агресивної пропаганди, натомість апелював до стриманої пам'яті та водночас був позбавлений національних ознак. У цей період простір трактувався винятково як данина мілітарній зв'язі інтернаціональної Червоної армії – без семантичних зв'язків з козацьким чи релігійним контекстом місця, що за радянської ідеології було неможливим.

Ресакралізація. Новий етап формування культурно-ціннісного осередку Келеберди розпочався на межі XX–XXI століть. Наприкінці 1990-х рр. ідея відновлення історичного обличчя села знайшла підтримку мецената Олександра Мороза, фундатора церкви та ініціатора усіх подальших архітектурно-дизайнерських трансформацій наддніпрянського простору «Козацького форпосту на Дніпрі», котрі продовжуються дотепер [2]. У 2005 р. на місці зруйнованого храму звели комплекс Преображенської церкви з дзвіницею (архітектор Г. Савченко) [6]. Стилістика обох об'єктів поєднує парафрази середньовічної романіки, бароко, давньоруського мурованого та московського зодчества, класицизму. У художньому образі домінують риси модернізованої оборонної архітектури, що відповідає концепції форпосту [3].

Відбудована церква стала локальним семантичним наддніпрянським вузлом. Попри еклектичність, засновану на регіоналізмі [21], новий храм символізує повернення до національних витоків і спадковість семантичних кодів [18]. Вертикалізовані споруди виступають як багатовимірний композиційний центр – містобудівний, архітектурний, семантичний та символічний, що безповоротно повернуло простору сакральне наповнення. Завдяки відновленій архітектурній домініанті відбулася ревіталізація всього середовища.

Трансформація воєнної пам'яті.

У контексті переорієнтації дизайну «Козацького форпосту на Дніпрі» 2005 р. проведено масштабну реконструкцію пам'ятного знаку на місці форсування Дніпра. Металевий обеліск-багнет замінили на дев'ятиметрову гранітну стелу з наскрізним прорізом у формі шестикінцевого хреста [9]. Це рішення кардинально змінило семантику пам'ятника: мілітарний об'єкт набув сакрального значення, де трагедія загибелі понад 50 тисяч воїнів осмислюється як християнська жертвовність. У такий спосіб відбулася трансформація пам'яті від знеособленої військової незламності до локального пантеону співвітчизників.

Козацький символізм. У 2009 р. комплекс доповнився пам'ятником Тарасу Бульбі (скульптори В. та О. Чепелики) [7]. Багатоскладова об'ємно-просторова композиція на найвищій терасі мису є просторовою акцентуацією ієрархії пам'яті, викликаючи відчуття урочистості. Домінантою є скульптура козака-полковника, що сидить на скелястому пагорбі, козацький кінь та гармата розташовані нижче за рельєфом. Використання сірих гранітних валунів забезпечило цілісне сприйняття артоб'єкта й унікального природного ландшафту відслонених гранітів, а реалістичність скульптури підвищує рівень естетико-інформаційного наповнення середовища. Скульптурна група діє як інтерактивний атрактивний артоб'єкт, наповнений національною символікою (бандура, пістоль, шабля, люлька, натільний хрест тощо), що формує візуально-семантичний зв'язок між козацькою добою і сучасністю [12; 13]. Взаємодія з відвідувачами реалізується через антропомірність скульптури, динаміку кругового огляду і зміну ракурсів, тактильність матеріалів, детальну художню проробку. Пам'ятник став монументалізацією козацького архетипу, що остаточно одначив концепцію середовища як козацького форпосту та утвердив національну пам'ять у локальній спільноті.

Синтез мілітарного і духовного.

Останнім за часом складником багатосенсового

середовища став мілітарний меморіал захисникам України різних епох. У травні 2025 р. на фасаді Преображенської церкви встановлено бронзове горельєфне панно «Покрова» (скульптор П. Боцвін) [15]. Це багатофігурна композиція, що об'єднує козаків, бійців УПА та захисників України у російсько-українській війні Максима Щербу та Вадима Житника. Воїни в одностроях і зі зброєю свого часу, над ними підноситься Богородиця з омофором, а обабіч розміщено символи тягlosti традиції: Софію Київську та Преображенський храм у Келеберді [3]. Подання сучасних героїв війни разом з козаками та воїнами УПА утверджує безперервну спадковість боротьби за незалежність України та її духовні цінності. Цей елемент збагачує візуально-пластичну мову дизайну [14], поєднуючи пам'ять про козацьку звичаю з нинішнім героїзмом. Горельєф «Покрова» не лише комеморує чин українського народу, але й створює терапевтичний простір для громади [5], де синтез мілітарного і духовного підкреслює сакральність національного дизайну.

Ландшафтний контекст.

Виразна естетика комплексу зумовлена його розташуванням на теренах геологічної пам'ятки – докембрійських відслоненнях гранітів [1]. Живописний кам'яний рельєф мису спонукав до мінімізації антропогенного втручання, що дало змогу органічно вписати у довкілля архітектурні та меморіальні об'єкти. Такий підхід забезпечує безпосередній контакт відвідувачів з природою, сприяючи гуманізації середовища [19]. Благоустрій позбавлений штучності завдяки використанню природних матеріалів. Комплекс охоплює кілька рівнів скелястого рельєфу та спускається до води гранітними сходами, забезпечуючи атрактивність, створюючи естетико-інформативну динаміку та зв'язок зі стихіями повітря, землі й води. «Козацький форпост» розкривається навсібіч: з берега – широкими панорамами акваторії, з води – як цілісний геопластичний силует, що сприймається у русі, та викликає емоційне піднесення. Отже, взаємодія дизайну та рельєфу утверджує візуально-семантично-символічний контекст і транслює сенс української ідентичності.

Підсумовуючи аналіз Келебердянського комплексу, констатуємо: він є багатосаровою об'ємно-просторовою композицією та постає багатовимірною візуально-інформативною моделлю, у якій кожен складник виконує семантичну роль у закріпленні національного образу середовища. Розвиток простору триває: у 2025 р. розпочато будівництво музею козацтва (фундатор О. Мороз) [16], що поглибить

змістовне наповнення комплексу. Статус осередку національної ідентичності остаточно закріпив перехід громади Преображенської церкви до Православної Церкви України у 2021 р. [8]. Наповнення знеособленого простору маркерами української культури, що апелюють до генетичної пам'яті, забезпечило створення стійкого національно орієнтованого, антропоцентричного, сакрального середовища. Це доводить, що сільські громади здатні формувати репрезентативні ландшафти новітньої української культурної ідентичності без їхньої архаїзації.

ВИСНОВКИ

У перебігу дослідження засобів і механізмів культурно-ціннісної трансформації сільського сакрального середовища виявлено його ретроспективну деформацію, що залишила громаді індивідуальний простір з містобудівними та семантичними лакунами. Задля запобігання депресивному сценарію розвитку ландшафту відбулася регенерація середовища з його усвідомленою культурно-ціннісною націоналізацією завдяки реалізації меценатських ініціатив.

Виділено такі ключові архітектурно-дизайнерські засоби стратегії:

- відтворення об'ємно-просторової домінанти Преображенської церкви і дзвіниці;
- впровадження елементів монументально-декоративної пластики з візуальними маркерами ідентичності;
- використання ландшафтного контексту з мінімізацією антропогенного втручання;
- створення мережі символічних акцентів для інтерактивності простору;
- розкриття ландшафтних панорам для формування динамічного сприйняття комплексу.

Встановлено, що взаємодія об'ємно-просторових і природних елементів базується на засадах контекстуальної інтеграції, семантично-символічного синтезу, історичної спадковості, гуманізації та втиснення колоніальних маркерів. Це дає змогу меморіальному комплексу розвиватися, прирощуючись новими національно орієнтованими складниками.

У підсумку констатуємо: Келебердянський меморіальний комплекс «Козацький форпост на Дніпрі» має ознаки динамічної візуально-інформативної моделі публічного сакрального середовища, маркованого як питомо українське. Універсальними компонентами цієї моделі є такі:

- відновлення архітектурно-духовного осередку;

- впровадження архетипних семантичних маркерів;
- ресакралізація мілітарної пам'яті;
- контекстуальна ландшафтна інтеграція;
- меценатство, як інструмент розвитку локальної громади.

Локальний досвід Келеберди є репрезентативним прикладом регенерації знеособлених просторів в аналогічних історичних поселеннях України. Застосування цієї моделі у варіаціях дасть змогу перетворити деградовані сільські території на осередки національної стійкості.

Подальші розвідки можуть бути спрямовані на визначення місця і ролі Келебердянського меморіального комплексу в регіональній мережі архітектурно-містобудівної спадщини Придніпров'я (за концепцією В. Тімохіна і Н. Шебек). Доцільно проаналізувати можливість включення об'єкта до цієї структури як окремого «осередку» з формуванням горизонтальних креативних зв'язків з іншими центрами козацької пам'яті для створення цілісного культурного «ареалу-полігону» [17].

ЛІТЕРАТУРА

[1] Алексєєва Т. Рельєф як природний рекреаційно-туристичний ресурс на прикладі Полтавської області. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2020. № 34. С. 50–58. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-4224-2020-34-05>.

[2] Белявська О. Про історію будівництва Преображенського храму у Келеберді [Розмова з Олександром Морозом]. 19 груд. 2023 р.

[3] Белявська О. Церква Преображення Господнього (2005), храмовий комплекс (архіт.). 2024. *Робоч. архів н.-д. від. пам'яткознавства Полтав. краєзнав. музею ім. Василя Кричев.* Рукопис.

[4] Бжезовська Н. Синтез мистецтва: роль дизайну у формуванні архітектурного міського середовища. *Теорія та практика дизайну. Архітектура та будівництво*. 2024. № 2 (32). С. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2024.32.1>.

[5] Гончаренко А. Меморіалізація у контексті війни в Україні: історія, форми та роль сучасних технологій у збереженні колективної пам'яті (на прикладі Києва). *Київські збірники історії, археології, мистецтва та побуту*. 2024. № 1(5). С. 82–90. DOI: <https://doi.org/10.55389/2786-5797.2024.01.08>.

[6] Дизайн-проект православної церкви в с. Келеберда: ТОВ «Дизайн-центр "M'art"». 2000. *Особистий архів О. Мороза.* Оригінал.

[7] Лиманська Т. Пам'ятаймо славу козаків. *Громадська думка*. 2009. 8 квіт. С. 3.

[8] Манько Н. Церковні чвари: 31 березня Спасо-Преображенський храм села Келеберда звільнить громада УПЦ і туди в'їде громада ПЦУ. *Кременчуцька газета*. 2021. 3 берез. URL: <https://kg.ua/news/cerkovni-chvari-31-bereznua-spaso->

preobrazhenskiy-hram-sela-keleberda-zvilnit-gromada-upc-i (дата звернення: 10.10.2025).

[9] Михайленко Н., Скирда О., Белявська О. Місце форсування Дніпра 29 вересня-жовтень 1943 р. (іст.). 2024. *Робоч. архів н.-д. від. пам'ятокознавства Полтав. краєзнав. музею ім. Василя Кричев. Рукопис.*

[10] Полтавіка. Полтавська енциклопедія: у 12 томах / голов. ред. О. Білоусько; редкол.: Ю. Варченко та ін. Полтава: Полтав. літератор, 2009. Т. 12: Релігія і церква. 756 с.

[11] Полтавщина: енциклопедичний довідник / за ред. А. Кудрицького. Київ: Українська Енциклопедія ім. М. Бажана, 1993. 1024 с.

[12] Праслова В. Практика формування артоб'єктів у сучасному місті. *Архітектурний вісник КНУБА*. 2025. № 34. DOI: <https://doi.org/10.32347/2519-8661.2025.34.91-98>.

[13] Проблеми естетико-інформаційного наповнення міського середовища об'єктами інтерактивної архітектури та дизайну / Т. Рищенко та ін. *Теорія та практика дизайну. Архітектура та будівництво*. 2025. № 3 (37). С. 216–224. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2025.37.20>.

[14] Сліпич А. Дизайнерсько-художні засоби формування візуального контексту в сучасному антропогенному середовищі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2024. № 3. С. 118–125. DOI 10.32461/2226-3209.3.2024.313288

[15] Телеканал ГОК. У Келеберді освятили горельєф Покрови та вшанували Героїв України, 2025. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5WXlxeLLdEw> (дата звернення: 16.06.2025).

[16] Телеканал ГОК. Як одна людина перетворила Келеберду на духовний центр України, 2025. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uhVbEBQh5k> (дата звернення: 18.07.2025).

[17] Тімохін В., Шебек Н. Концепція територіально-просторової організації регіональних мереж осередків архітектурно-містобудівної спадщини на теренах України. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2024. № 70. С. 163–180. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2024.70.163-180>.

[18] Харченко К., Гребінник Т., Капленко Д. Символізм в архітектурному середовищі. *Український журнал будівництва та архітектури*. 2024. № 5 (023). С. 151–159. DOI: <https://doi.org/10.30838/UJCEA.2312.301024.151.1104>.

[19] Харченко К., Краснюк А. Ландшафтно-екологічні основи гуманізації архітектурно-містобудівної інфраструктури міського середовища. *Український журнал будівництва та архітектури*. 2022. № 3 (009). DOI: <https://doi.org/10.30838/UJCEA.2312.050722.102.870>.

[20] Шелюто В. Проблема сакрального як світоглядна проблема. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. № 4. С. 94–101.

[21] Шулік В., Савченко О., Бородич О. Про використання «регіоналізму» у проектуванні духовно-культурних центрів (на прикладі м. Полтава). *Містобудування та територіальне планування*. 2011. № 42. С. 426–430.

REFERENCES

[1] Alekseeva, T. (2020). Relief yak pryrodnyi rekreatsiino-turystychnyi resurs na prykladi Poltavskoi oblasti [Landforms as a natural recreational and touristic resource on the example of Poltava region]. *Liudyna ta dovkillia. Problemy neoeokolohii [Man and environment. Issues of neoeology]*, 34, 50–58. <https://doi.org/10.26565/1992-4224-2020-34-05> [in Ukrainian].

[2] Bieliavska O. (2023, December 19). *Pro istoriiu budivnytstva Preobrazhenskoho khramu u Keleberdi [Rozмова z Oleksandrom Morozom]* [On the history of the construction of the Transfiguration Church in Keleberda [Conversation with Oleksandr Moroz]]. Personal interview [in Ukrainian].

[3] Bieliavska, O. (2024). *Tserkva Preobrazhennia Hospodnoho (2005), khramovyi kompleks (arkhit.) [Church of the Transfiguration of the Lord (2005), temple complex (archit.)]* [Unpublished manuscript]. Robochnyi arkhiv naukovo-doslidnoho viddilu pamiatkoznavstva Poltavskoho kraieznavchoho muzeiu imeni Vasyliia Krychevskoho [in Ukrainian].

[4] Bzhezovska, N. (2024). Syntez mystetstv: rol dyzainu u formuvanni arkhitekturnoho miskoho seredovyscha [Synthesis of arts: the role of design in shaping the architectural urban environment]. *Teoriia ta praktyka dyzainu. Arkhitektura ta budivnytstvo [Theory and practice of design. Architecture and Construction]*, 2 (32), 5–11. <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2024.32.1> [in Ukrainian].

[5] Goncharenko, A. (2024). Memorializatsiia u konteksti viiny v Ukraini: istoriia, formy ta rol suchasnykh tekhnolohii u zberezheni kolektyvnoi pamiaty (na prykladi Kyieva) [Memorialization in the context of the war in Ukraine: history, forms, and the role of modern technologies in preserving collective memory (on the example of Kyiv)]. *Kyivski zbirnyky istorii, arkheolohii, mystetstva ta pobutu [Kyiv collections of history, archaeology, art and life]*, 1 (5), 82–90. <https://doi.org/10.55389/2786-5797.2024.01.08> [in Ukrainian].

[6] Design-tsentr "M'art". (2000). *Dyzain proiekt pravoslavnoi tserkvy v s. Keleberda [Design project of an Orthodox church in the village of Keleberda]* [Original design project]. Osobystyi arkhiv O. Morozha [in Ukrainian].

[7] Lymanska, T. (2009, April 8). Pam'iataimo slavu kozakiv [Let's remember the glory of the Cossacks]. *Hromadska dumka [Public Opinion]*, 3 [in Ukrainian].

[8] Manko, N. (2021, March 31). Tserkovni chvari: 31 bereznia Spaso-Preobrazhenskyi khram sela Keleberda zvilnyt hromada UPTS i tudy v'ide hromada PTSU [Church strife: on March 31, the community of the UOC will vacate the Transfiguration Church of the village of Keleberda and the community of the OCU will move in]. *Kremenchutska hazeta [Kremenchuk Newspaper]*. Retrieved from <https://kg.ua/news/cerkovni-chvari-31-bereznia-spaso-preobrazhenskiy-hram-sela-keleberda-zvilnit-gromada-upc-i> [in Ukrainian].

[9] Mykhailenko, N., Skyrda, O., Bieliavska, O. (2024). *Mistse forsuvannia Dnipra 29 veresnia-zhovten 1943 r. (ist.) [The place of the crossing of the Dnieper on september 29-october 1943 (hist.)]* [Unpublished manuscript]. Robochnyi arkhiv naukovo-doslidnoho viddilu pamiatkoznavstva Poltavskoho kraieznavchoho muzeiu imeni Vasyliia Krychevskoho [in Ukrainian].

[10] Bilousko, O. (Ed.). (2009). *Poltavika. Poltavska entsyklopediia: u 12 tomakh. T. 12: Relihiia i tserkva [Poltavika. Poltava Encyclopedia: in 12 volumes. Vol. 12: Religion and Church]*. Poltavskiy lierator, 756 [in Ukrainian].

[11] Kudrytskyi, A. (Ed.). (1993). *Poltavshchyna: entsyklopedychnyi dovidnyk [Poltava Region: Encyclopedic Handbook]*. "Ukrainska Entsyklopediia" imeni M. Bazhana, 1024 [in Ukrainian].

[12] Praslova, V. (2025). Praktyka formuvannia art-obiektiv u suchasnomu misti [The practice of forming art objects in the modern city]. *Arkhitekturnyi visnyk KNUBA [Architectural Bulletin of KNUCA]*, 34, 91–98. <https://doi.org/10.32347/2519-8661.2025.34.91-98> [in Ukrainian].

[13] Ryshchenko, T., et al. (2025). Problemy estetyko-informatsiinoho napovnennia miskoho seredovyscha obiektyami interaktyvnoi arkhitektury ta dyzainu [Problems of aesthetic and informational filling of the urban environment with objects of interactive architecture and design]. *Teoriia ta praktyka dyzainu. Arkhitektura ta budivnytstvo [Theory and practice of design. Architecture and construction]*, 3 (37), 216–224. <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2025.37.20> [in Ukrainian].

[14] Slipich, A. (2024). Dyizainersko-khudozhni zasoby formuvannia vizualnogo kontekstu v suchasnomu antropohennomu seredovyschi [Design and art tools formation of visual context in a modern anthropogenic environment]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv [Herald of the National academy of managerial staff of culture and arts herald: Science journal]*, 3, 118–125. DOI 10.32461/2226-3209.3.2024.313288 [in Ukrainian].

[15] Telekanal HOK. (2025, June 9). *U Keleberdi osviatyly horelyief Pokrovy ta vshanuvaly Heroiv Ukrainy [In Keleberda, the high relief of the Intercession was consecrated and the Heroes of Ukraine were honored]* [Video]. YouTube. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=5WXlxLdEw> [in Ukrainian].

[16] Telekanal HOK. (2025, July 18). *Yak odna liudyna peretvoryla Keleberdu na dukhovnyi tsentr Ukrainy [How one person turned Keleberda into the spiritual center of Ukraine]* [Video]. YouTube. Retrieved

from <https://www.youtube.com/watch?v=uhVbEBQhh5k> [in Ukrainian].

[17] Timokhin, V., Shebek, N. (2024). Kontseptsiiia terytorialno-prostorovoi orhanizatsii rehionalnykh merezh oseredkiv arkhitekturno-mistobudivnoi spadshchyny na terenakh Ukrainy [The concept of territorial and spatial organization of regional networks of architectural and urban heritage focuses in the territory of Ukraine]. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia [Modern problems of architecture and urban planning]*, 70, 163–180. <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2024.70.163-180> [in Ukrainian].

[18] Kharchenko, K., Grebynnyk, T., Kaplenko, D. (2024). Symvolizm v arkhitekturnomu seredovyschi [Symbolism in the architectural environment]. *Ukrainskyi zhurnal budivnytstva ta arkhitektury [Ukrainian journal of civil engineering and architecture]*, 5 (023), 151–159. <https://doi.org/10.30838/UJCEA.2312.301024.151.1104> [in Ukrainian].

[19] Kharchenko, K., Krasnyuk, A. (2022). Landshaftno-ekolohichni osnovy humanizatsii arkhitekturno-mistobudivnoi infrastruktury miskoho seredovyscha [Landscape-ecological bases of humanization of architectural and town-planning infrastructure of urban environment]. *Ukrainskyi zhurnal budivnytstva ta arkhitektury [Ukrainian journal of civil engineering and architecture]*, 3 (009), 102–110. <https://doi.org/10.30838/J.BPSACEA.2312.050722.102.870> [in Ukrainian].

[20] Shelyuto, V. (2010). Problema sakralnogo yak svitohliadna problema [Problem of the sacral as a world view problem]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo [Science. Religion. Society]*, 4, 94–101 [in Ukrainian].

[21] Shulyk, V., Savchenko, O., Borodych, O. (2011). Pro vykorystannia "rehionalizmu" u proektuvanni dukhovno-kulturnykh tsestriv (na prykladi m. Poltava) [On the use of "regionalism" in the design of spiritual and cultural centers (on the example of Poltava)]. *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia [Urban planning and territorial planning]*, 42, 426–430 [in Ukrainian].

ABSTRACT

Bieliavska O. From depersonalization to national identification: cultural and value transformation in the design of public sacred environments (case study of the memorial complex in Keleberda, Poltava region)

The article explores the cultural and value transformation of the public sacred environment in the village of Keleberda, Poltava region, tracing its transition from a state of depersonalization to conscious nationalization as a form of artistic self-identification of the nation. The object of the study is the memorial complex "Cossack Outpost on the Dnieper", while the subject encompasses architectural and design tools and the mechanisms of their interaction in forming the national image of the space.

Purpose. *The aim of the research is to identify and analyze architectural and design tools, along with the mechanisms of their interaction, during the cultural-value transformation of the rural public sacred environment. The study focuses on the transition from an indifferent space to a nationalized one that reflects and reinforces the restored self-identity of the nation.*

Methodology. *A comprehensive approach was applied to define the research strategy. The historical-genetic analysis revealed the stages of environmental destruction; field architectural surveys provided an analysis of the spatial structure and its*

connection with the landscape. Semiotic analysis was used to interpret the symbolic structure of the space, while contextual modeling enabled the determination of the interaction system between the anthropogenic and natural components of the complex.

Results. The analytical summary reveals the stages and content of the transformation of Keleberda's sacred environment. It was determined that a long period of imperial unification and Soviet destruction caused desacralization and visual depersonalization of the space. The transition to Soviet military commemoration of World War II events using plastic minimalism was analyzed. The beginning of resacralization was recorded through the restoration of the Transfiguration Church as an architectural and spiritual dominant, representing a modern interpretation of Ukrainian sacred architecture traditions. The mechanism of military memory transformation was identified: the conversion of a depersonalized Soviet monument into a symbolic cross shifted the emphasis from ideological steadfastness to the Christian sacrifice of compatriots. The saturation of the environment with identity markers is reflected in the anthropomorphic and symbolic images of the sculptural group of the Taras Bulba monument. The latest development stage is marked by the installation of a military high-relief honoring modern defenders of Ukraine. The role of landscape integration in forming the holistic image of the «Cossack Outpost on the Dnieper» was defined.

Scientific novelty. The study focuses on the village of Keleberda as a unique site where a public sacred environment has been created and continues to develop, oriented toward reproducing national cultural values and forming continuity with modern practices of military commemoration. For the first time, architectural and design tools are analyzed in synergy with the landscape as instruments for preserving identity and its meaningful complementation through interaction with the modern socio-cultural context.

Practical relevance. The experience of Keleberda serves as a representative model for the regeneration of depersonalized or depressed landscapes in historic small settlements of Ukraine. The implemented system of tools and principles for the semantic filling of the environment can be applied in the practical design of local memorial complexes with distinct identity. Special significance lies in highlighting the successful experience of the national-oriented philanthropic initiative of the founder, O. Moroz, which can serve as a tool for implementing cultural projects at the local community level. The application of this visual-informative model on indifferent territories will contribute to the formation of cultural and value clusters in the regions of Ukraine.

Key words: Keleberda, public sacred environment, memorial complex, national identity, architectural and design tools, resacralization, military commemoration, cultural and value transformation, landscape integration, philanthropy, semantic-symbolic synthesis, Cossack symbolism, visual-informative model.

AUTHOR'S NOTE:

Bieliavska Oksana, Candidate of Architecture, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Construction, Architecture and Design, Institute of Digital Technologies, Design and Transport, Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine, e-mail: bieliavska.o.y@op.edu.ua, orcid: 0000-0003-2504-2103.

Дата першого надходження статті до видання: 13.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.04.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

